

Cicero

Život: Marcus Tullius Cicero se narodil r. 106 př. n. l. v Arpinu ve střední Itálii v zámožné jezdecké rodině; dostalo se mu vynikajícího vzdělání v rétorice a filozofii v Římě a začal navštěvovat forum pod vedením velkého řečníka Lucia Licinia Crassa a dvou Scaevolů – Augura a Pontifica. Uzavřel přátelství s Titem Pomponiem Atticem, přátelství, které mělo trvat po celý život. V r. 89 př. n. l. Cicero vykonával vojenskou službu ve spojenecké válce pod vedením Pompeia Strabona, otce Pompeia Velikého. V r. 81 př. n. l. či snad ještě o něco dříve poprvé vystupuje jako obhájce; r. 80 př. n. l. se ujímá obhajoby ve věci S. Roscia Amerina, čímž se dostal do konfliktu s významnými představiteli Sullova režimu. V l. 79-77 př. n. l. vykonával dlouhou cestu po Řecku a Asii: studoval filozofii a (pod vedením Molóna z Rhodu) rétoriku. Po návratu se oženil s Terentií, se kterou měl v r. 76 př. n. l. dceru Tullii a r. 65 př. n. l. syna Marca. V r. 75 př. n. l. se stal quaestorem na Sicílii, r. 70 př. n. l. vznesl na žádost Sicilanů úspěšně obvinění proti bývalému propraetorovi Verrovi a získal si pověst předního římského řečníka. V r. 69 př. n. l. se stal aedilem, r. 66 př. n. l. byl praetorem a podpořil návrh, aby byly Pompeiovi svěřeny mimořádné pravomoci pro boj s pontským králem Mithradatem. V r. 63 př. n. l. byl Cicero konsulem a potlačil spiknutí Catilinovo. Po ustavení prvního římského triumvirátu začíná jeho hvězda pohasínat (na triumvirát pohlížel s obavami: spojenectví mezi vojenskou mocí Pompeiovou, velkým bohatstvím Crassovým a rostoucí popularitou Caesarovou se mu totiž jevilo – právě proto, že se uskutečnilo jakožto soukromá dohoda – pro autoritu senátu záluďné). V r. 58 př. n. l. musel Cicero odejít do vyhnanství

na základě obvinění, že bez řádného soudu poslal na smrt Catilinovy spoluvíníky; jeho dům byl srovnán se zemí. Byl povolán zpět do Říma a po jeho návratu v r. 57 př. n. l. se mu dostává triumfálního přijetí. V l. 56-51 př. n. l. se pokouší o nesnadnou spolupráci s triumviry a pokračuje v advokátní praxi. Skládá díla *De oratore* (*O řečníku*), *De re publica* (*O státě*) a začíná pracovat na spise *De legibus* (*O zákonech*). V r. 51 př. n. l. spravuje provincii Kilikii a jen s nechutí se vzdaluje z Říma. V r. 49 př. n. l. se po vypuknutí občanské války po jistém váhání přidává na stranu Pompeiovu. Spolu s ostatními senátory se odebírá do Épeiru, neúčastní se však bitvy u Farsálu. Po Pompeiově porážce se dostalo Ciceronovi od Caesara odpuštění. R. 46 př. n. l. napsal spisy *Brutus* a *Orator* (*Řečník*); rozvádí se s Terentií a vstupuje do manželství se svou mladičkou svěřenkyní Publilií, s níž se však za několik měsíců rozvedl. V r. 45 př. n. l. mu umírá dcera Tullia, a zatímco ho vládá Caesarova vzdaluje od veřejných záležitostí, začíná skládat dlouhou řadu filozofických děl. V r. 44 př. n. l. se – po Caesarově zavraždění – vrací k politické aktivitě a koncem léta zahajuje boj proti Antoniovi (píše řeči zvané *Philippica*). Když došlo u Octaviana k obratu a on, opustiv zájmy senátu, uzavřel triumvirát s Antoniem a Lepidem, je Ciceronovo jméno zařazeno do proskripčních seznamů. Dne 7. prosince r. 43 př. n. l. je Antoniovými najatými vrahy zavražděn.

Dílo – řeči: *Pro Quinctio* (*Na obranu P. Quinctia*, 81); *Pro Roscio Amerino* (*Na obranu Roscia z Amerie*, 80); *Pro Roscio comoedo* (*Na obranu herce Roscia*, 77?); *Pro Tullio* (*Na obranu Tullia*, 72 či 71); *Divinatio in Q. Caecilium* (*Předvídání proti Q. Ca-*

ciliovi, 70); *In Verrem* neboli *Verrinae* (*Proti Verrovi*, 70); *Pro Fonteio* (*Na obranu Fonteia*, 69); *Pro Caecina* (*Na obranu A. Caeciny*, 69 či 68); *Pro Cluentio* (*Na obranu Cluentia*, 66); *De imperio Cn. Pompeii* (*O svěření velitelské moci Cn. Pompeiovi*) neboli *Pro lege Manilia* (*Na obranu zákona Manliova*, 66); *De lege agraria* (*O pozemkovém zákoně*, 63); *Pro Rabirio perduellionis reo* (*Na obranu Rabiria obžalovaného z velezrady*, 63); *Pro Murena* (*Na obranu Mureny*, 63); *In Catilinam* neboli *Catilinae* (*Proti Catilinovi*, 63); *Pro Sulla* (*Na obranu Sully*, 62); *Pro Archia poeta* (*Na obranu básníka Archia*, 62); *Pro Flacco* (*Na obranu Flacca*, 59); *Cum senatui gratias egit* (*Poděkování senátu*, 57); *Cum populo gratias egit* (*Poděkování lidu*, 57); *De domo sua* (*O svém domě*, 57); *De haruspicum responso* (*O odpovědi haruspiků*, 56); *Pro Sestio* (*Na obranu Sestia*, 56); *In Vatinius* (*Proti Vatiniovi*, 56); *Pro Caelio* (*Na obranu Caelia*, 56); *De provinciis consularibus* (*O konsulských provinciích*, 56); *Pro Balbo* (*Na obranu Balba*, 56); *In Pisonem* (*Proti Pisonovi*, 55); *Pro Plancio* (*Na obranu Plancia*, 54); *Pro Scauro* (*Na obranu Scaura*, 54); *Pro Rabirio Postumo* (*Na obranu Rabiria Postuma*, 54); *Pro Milone* (*Na obranu Milona*, 52); *Pro Marcello* (*Na obranu Marcella*, 46); *Pro Ligario* (*Na obranu Ligaria*, 46); *Pro rege Deiotaro* (*Na obranu krále Deiotara*, 45); *Philippicae* (*Filippiky*, 44-43). Tyto řeči se nám dochovaly v přímé tradici (třebaže některé z nich nejsou úplné).

Kromě toho známe kolem 30 titulů dalších řečí a různé fragmenty z řečí ztracených, mezi něž patří *Pro Cornelio* (*Na obranu Cornelia*, 65) a *In toga candida* (*V bělostné toze*, 64, tj. právě z roku, kdy se Cicero ucházel o konsulát, které můžeme rekonstruovat na základě komentáře Asconia Pediana (viz níže).

Díla rétorická: *De inventione* (*O vyhledávání látky*, kolem 84); *De oratore* (*O řečníku*, 55); *Partitiones oratoriae* (*Členění řečnictví*, kolem 54); *De optimo genere oratorum* (*O nejlepšímu druhu řečníků*, 52); *Bru-*

tus (46); *Orator* (*Řečník*, 46); *Topica* (*Topika*, 44).

Díla politická: *De re publica* (*O státě*, 54-51); *De legibus* (*O zákonech*, 52-?).

Díla filozofická: *Paradoxa stoicorum* (*Paradoxy stoiků*, 46); *Academica* (*Akademika*, 45); *De finibus bonorum et malorum* (*O nejvyšším dobru a zlu*, 45); *Tusculanae disputationes* (*Tuskulské hovory*, 45); *De natura deorum* (*O přirozenosti bohů*, 45); *De divinatione* (*O věštění*, 44); *De fato* (*O osudu*, 44); *Cato Maior de senectute* (*Cato Starší o stáří*, 44); *Laelius de amicitia* (*Laelius o přátelství*, 44); *De officiis* (*O povinnostech*, 44).

Listy: *Ad familiares* (*Přátelům*, 16 kn.); *Ad Atticum* (*Atticovi*, 16 kn.); *Ad Quintum fratrem* (*Bratru Quintovi*, 27 dopisů); *Ad Marcum Brutum* (*Marcu Brutovi*, 2 kn., autentičnost je sporná).

Básnická díla (pouze zlomky): *Iuvenilia* (*Juvenilie*, tj. mládická tvorba); *Aratea* (překlad Arátovy skladby *Fainomena*); *De consulatu suo* (*O svém konsulátu*); *De temporibus suis* (*O své době*); *Marius*; *Limon* (*Leimón*).

Nedochovaná prozaická díla: *Consolatio* (*Útěcha*, 45); *Hortensius* (45); *Laus Catonis* (*Chvála Catona*, 45); *De gloria* (*O slávě*, 44); *De virtutibus* (*O ctnostech*); *De auguriis* (*O věštných znameních*); *De consiliis suis* (*O svých záměrech*). Mimo to existují zprávy o jednom díle zeměpisném (*Chorographia?*, tj. popis Země) a o spisu věnovaném různým kuriozitám (*Admiranda*, *Podivuhodnosti*).

Překlady: Platónovy dialogy *Tímaios* (dochovala se jen část) a *Prótagorás*, Xenofónův *Oikonomikos* (*O hospodaření*); dochovalo se jen několik fragmentů.

Prameny: Hlavními prameny pro poznání Ciceronova života i díla jsou jeho vlastní spisy, především sbírka jeho listů, spis *Brutus*, předmluvy některých dialogů a pojednání, různé řeči (k některým z nich pořídil v neronovském období komentář historik Asconius Pedianus; srov. str. 511). Důležitá je pro nás rovněž Ciceronova biografie, kterou napsal Plútarchos.

1. Tradice a inovace v římské kultuře

Cicero a krize republiky

Říká se, že Ciceroa známe ze všech postav antického světa nejlépe, a to prostřednictvím jeho vlastních děl, jež zasahují do různých literárních “druhů” (řeči, pojednání rétorická, politická a filozofická) a často nám dovolují rozuzlit spojení mezi Ciceronovými osobními zkušenostmi (nejednou svěřovanými přátelům s plnou upřímností) a jejich zpracováním v dílech určených širšímu publiku. I to by bylo ještě málo, kdyby Cicero nebyl postavou obzvláště “zajímavou” pro své postavení, které zaujímal v římské kultuře, a pro mimořádné hodnoty jeho intelektuálních zkušeností: jako protagonistu a svědek krize, která s sebou přinesla úpadek republiky, vypracovává eticko-politický program v marné snaze o záchranu římského státu. Ciceronův zorný úhel samozřejmě zůstává jen zúžený a váže se na plán hegemonie jedné společenské skupiny (především majetnických kruhů); je to zorný úhel, jenž musí umět těžit také z nejpůsobivějších dovedností, které může nabídnout technika lidské komunikace. Cicero, významný advokát a sebejistý manipulátor se slovy za účelem přesvědčování, plně využívá takových “úskoků” ve svých řečech a teoreticky o nich pojednává ve svých rétorických spisech. Jeho *ars dicendi* (“umění slova”) se ve vhodnou chvíli zbavuje rysů prázdné fráзовitosti, do níž ji oděl humanistický i školský “ciceronianismus”, a vyúsťuje v rozumnou a produktivní techniku, funkční pro ovlivnění posluchačstva i pro usměrnění emocí. (Odráží se v tom ostatně základní podmínka římské kultury, pro niž řečnictví představovalo základní model, nejen pokud šlo o vyšší vzdělání, ale ve značné míře také pokud šlo o samotný literární projev.)

Řečnictví jako politický nástroj

Řečnictví a filozofie ve službách Ciceronova programu

Cicero se pokoušel dát svému politicko-společenskému programu konkrétní praktické uplatnění, a to leckdy i s příležitostnými úpravami vzhledem k nastalé situaci (o tom svědčí nejrůznější Ciceronovy řeči); s postupem let i s přibývajícimi zklamáními pociťoval stále silněji potřebu reflexe a hledal přitom oporu v helénistických úvahách o základních principech politiky a morálky. Cíl jeho filozofických prací je stejný jako onen, jenž vytvářel inspiraci pro některé z jeho nejvýznamnějších řečí – totiž poskytnout pevnou ideovou, etickou i politickou bázi vládnoucím vrstvám, pro něž se potřeba řádu nemění v tupé uzavírání do sebe a jimž respekt k národní tradici (*mos maiorum*, “mrav předků”) nepřekáží při vstřebávání řecké kultury. Jde o vládnoucí třídu, jež – ačkoliv plní povinnosti vůči státu – není netečná k potěšením, která poskytuje “klid” (*otium*), živený uměním a literaturou, a celkem vzato, ani k oněm potěšením, jež vycházejí z jemně rafinovaného životního stylu, který je obsažen v pojmu *humanitas* – tj. v onom kulturním povědomí, jež je plodem vzdělávání a je s to rozlišit a ocenit to, co je krásné a náležité.

Protichůdné tendence v Ciceronově myšlení

V tomto smyslu může být velká část Ciceronova díla chápána jakožto hledání obtížné rovnováhy mezi potřebou “modernizace” a nutností uchovávat tradiční hodnoty. V pozadí tohoto Ciceronova intelektuálního úsilí se rýsuje společnost vystavená protichůdným, často přímo drásavým tendencím: příliv bohatství z podmaněných zemí činil již od jisté doby anachronicky nepřijatelnou někdejší přísnou morálku, nyní však překotně opouštění zdědě-

ných ctností a hodnot, které kdysi stály u zrodu velikosti Říma, přímo zpochybňuje samotnou další existenci republiky.

2. Nadvláda slova: politická kariéra a řečnická praxe

Ciceronova řečnická aktivita se nerozlučně prolíná s politickými událostmi Říma v posledních padesáti letech existence republiky. V našem výkladu je tedy nutné postupovat podle chronologického sledu, jenž nám dovolí – i když nebudeme zacházet příliš do podrobností – pochopit historické pozadí doby, v níž Cicero působil, i okolnosti, s nimiž se musel potýkat.

Cicero

2.1. První úspěchy a proces proti Verrovi

Když se v r. 80 př. n. l. Cicero ujal obhajoby v procesu, který měl pro své politické aspekty široký ohlas v římské společnosti (*Pro Roscio Amerino*, *Na obranu Roscia z Amerie*), měl již na tomto poli za sebou několik úspěšných případů.

Pro Roscio Amerino

Otec Sexta Roscia byl usmrcen na popud svých dvou příbuzných, kteří byli spolčení s Luciem Corneliem Chrysogonem, mocným chráněncem a Sullovým propuštěncem, jenž dal později vepsat jméno zabitého do seznamu proskribovaných, aby mohl při dražbě získat za směšnou cenu jeho rozsáhlý pozemkový majetek. Aby měli volné ruce, snažili se vrazi zbavit i syna zavražděného, a to tím způsobem, že ho obžalovali z otcovraždy.

Obrana, měla-li být účinná, nemohla zamlčet odpovědnost Chrysogona, jenž byl skutečným strůjcem celé události; avšak přirozená opatrnost a ohled na politické souvislosti nutily mladého advokáta Cicerona k tomu, aby pokud možno co nejméně zapletl do celé záležitosti Sullu, v té době diktátora a držitele prakticky absolutní moci ve státě a zároveň velmi vlivného ochránce Chrysogonova. Třebaže Cicero pravděpodobně pociťoval nechuť vůči nejděsivějším aspektům Sullova režimu, jako byly proskripce a zvláště všeho druhu, neubráníl se tomu, aby nezahrnul Sullu chválou. Fakticky se tak stal mluvčím té části nobility, která byt oceňovala Sullovu činnost na poli potlačování “demokratů” a “populárů”, stěžovala si přitom, že za to musela zaplatit předáním moci do rukou jediného muže, tj. Sully, a umožněním společenského vzestupu osob, jako byl Chrysogonus.

Cicero

Styl řeči *Na obranu Roscia z Amerie* není ještě oním stylem, který známe z řeči vyzrálého Cicerona. Řečník je tu ještě stále vázán pravidly tehdy módního asijského stylu: věty plynou rychle a zvučně, mají živý spád, jsou plné neologismů a téměř na způsob poezie bují metaforami. Teprve v následujících letech si dal Cicero mnoho záležet na tom, aby svůj vlastní styl “vytříbil”. Plně ciceronská je však již v Rosciovi schopnost portrétního umění, schopnost vykreslit osoby i prostředí v barvitých obrazech – často se šťastně voleným satirickým zabarvením. Mezi všemi postavami vystupuje do popředí obraz Chrysogonův: muž, kterého Sulla koupil jako otroka na trhu na ostrově Délu, nosí nyní rozpuštěné a napomádované vlasy, často se objevuje na fóru s početným doprovodem,